

УДК 811.111'42

**SMALL TALK ЯК РІЗНОВИД
АНГЛІЙСЬКОЇ ФАТИЧНОЇ МЕТАКОМУНІКАЦІЇ:
АСПЕКТ ДІАХРОНІЇ**

Ю.В. Матюхіна, канд. філол. наук (Харків)

Дослідження присвячено вивченню small talk як автономного типу фатичного метадискурсу. Розглядається функціонування small talk в певних комунікативних ситуаціях з урахуванням національно-культурних чинників. У статті виявлені історичні передумови розвитку small talk в Англії, висвітлені основні характеристики даного феномену у попередньому та теперішньому століттях.

Ключові слова: історичні передумови, комунікативні ситуації, національно-культурні чинники, фатичний метадискурс, small talk.

Матюхіна Ю.В. Small talk как разновидность фатической меакоммуникации: аспект диахронии. Исследование посвящено изучению small talk как автономного типа фатического метадискурса. Рассматривается функционирование small talk в определенных коммуникативных ситуациях с учетом национально-культурных факторов. В статье выявлены исторические предпосылки развития small talk в Англии, освещены основные характеристики данного феномена в предыдущем и нынешнем веках.

Ключевые слова: исторические предпосылки, коммуникативные ситуации, национально-культурные факторы, фатический метадискурс, small talk.

Matyukhina Y.V. Small talk as a variety of phatic metacommunication: diachronic aspect. This research focuses on the issues of analysis of small talk as an autonomous type of phatic metacommunication discourse. The article deals with the functioning of small talk in certain communicative situations with the national and cultural factors taken into account. The article reveals historical pre-conditions of small talk development in England. The paper investigates basic descriptions of this phenomenon in the previous and present centuries.

Key words: communicative situations, historical pre-conditions, national and cultural factors, phatic metacommunication discourse, small talk.

Глобалізація та інформатизація як риси ХХІ століття стимулюють науку глибше дослідити багатомірний феномен – комунікацію у всіх її проявах. У сучасній комунікативній лінгвістиці активно досліджується фатична метакомунікація, а саме вербальні та невербальні засоби, тактики та стратегії, що використовуються в певних комунікативних ситуаціях спілкування, направлених на встановлення, підтримку і розмикання мовленнєвого контакту. Фатична метакомунікація має властивості соціального впливу: у ній не відбувається передачі суттєвої інформації, а здійснюються певні соціальні акти – вітання, прощання, уявлення та ін. Співрозмовники, які здійснюють соціальний вплив засоба-

ми фатичної метакомунікації, керуються цілями організації та регулювання соціального контакту, але не цілями повідомлення суттєвої інформації. Фатична метакомунікація охоплює в основному ритуалізовані форми мовленнєвої поведінки; мовленнєві засоби, як правило, стереотипні і визначаються соціально-етичними нормами конкретного мовного суспільства. Мовленнєвий вплив мовця на слухача залежить головним чином від прийнятих соціально-культурних конвенцій поведінки.

Так, з урахуванням національно-культурних чинників проводиться вивчення не тільки мови і мовлення, а й мовленнєвої поведінки людини в різні історичні епохи. Особливий інтерес представляє кому-

нікативний жанр світської бесіди (далі – small talk), що є невід’ємною частиною фатичної метакомунікації. Фатична метакомунікація характеризується десемантизацією лексики, тривіальністю тем, великою кількістю мовних наповнювачів, наявністю строго регламентованих кліше і формул [1]. Під фатичним метадискурсом, в свою чергу, розуміємо специфічний дискурс високоритуалізованного типу, призначений регулювати і сприяти передачі семантично вихолощеної, низькоентропійної, що сприяє здійсненню інформаційного обміну метакомунікативної інформації, на відміну від дискурсів інших типів, в яких передається фактична (змістовна, суттєва) інформація [3, с. 50]. Системне трактування фатичного метадискурсу дозволяє виділити його включений і автономний типи за співвідношенням контексту і ситуації з рівнями висловлювання і тексту. Перше спостерігається в ситуаціях встановлення, підтримки і розмикання мовленнєвого контакту, які супроводжують мовне спілкування, сприяють йому. Друге спостерігається в ситуаціях small talk, де спілкування виступає самоціллю. Small talk, що є автономним типом фатичного метадискурсу, також володіє низкою здебільшого вище перерахованих властивостей.

Отже, збільшений інтерес до феномену small talk зробив її останнім часом об’єктом дослідження в галузі лінгвістики, психолінгвістики та соціолінгвістики. Питання успішності та ефективності комунікації з урахуванням вибору і вживання для досягнення певних прагматичних цілей адекватних стратегій, тактик, вербальних і невербальних засобів в умовах ведення small talk є вкрай важливим.

Таким чином, актуальність даного дослідження зумовлена необхідністю вивчення феномена small talk як жанру мовленнєвої діяльності, який, будучи широко поширеним у попередні століття, зазнав ряд змін в силу історичних, соціальних та культурних подій. Об’єктом дослідження є small talk як автономний тип фатичного метадискурсу, спрямований на встановлення і розвиток контакту, що включає в якості основних змістовних теми загальнолюдського і нейтрального характеру, уникає

«табу-тем»; характеризується тональністю дружнелюбності, спокою і нейтральності. Мета проведеного дослідження полягає у виявленні історичних передумов розвитку, природі і з’ясуванні жанрових особливостей small talk з урахуванням культурологічної специфіки даного виду спілкування.

У попередніх століттях small talk – один з мовних жанрів, який є невід’ємною частиною світського етикету і культури спілкування в середніх і вищих верствах суспільства більшості країн світу. Жанр small talk оформився при дворах європейської (у першу чергу французької) знаті у часи Просвітництва і разом з французькою мовою проник в інші країни Європи, наприклад, в Англію, де отримав подальший розвиток.

XVIII століття вважається золотим віком small talk і цьому сприяли певні соціальні й економічні обставини. До найбільш загальних причин зародження small talk відноситься високий економічний розвиток країни. Створення колоніальної імперії в XVIII ст. приносить Англії великі багатства: розвиток мануфактури забезпечує наявність вільних капіталів, а також їхній швидкий розподіл і практичне застосування. Промисловий розвиток збільшує також число середніх класів, різних за рівнем свого добробуту. XVIII століття характеризується широким колом людей, що прилучаються до культури середнього класу, буржуазії.

У будинках аристократії й буржуазії протягом тривалого часу гостювали великі групи людей, котрих пригощали, розважали полюванням, музикою й літературою. Красномовство, нескінченні цікаві бесіди, крикет, гарний стіл, вишукані страви й бесіди, пристрасть до грецької, італійської й англійської поезії й історії наповнювали життя англійців у XVIII ст. Поезія, подорожі, театр, газети, видання книг, історія й оповідання знаходили місце в читанні й обговоренні прочитаного. Як наслідок виникнення “вищого суспільства” відбувається встановлення правил і законів поведінки, що зачіпає у тому числі мовленнєву сферу взаємодії. Привілейоване положення зобов’язує представників вищого суспільства підкреслювати винятковість свого соціального статусу не лише за допомогою

зовнішніх показників заможності, але і за допомогою особливих манер поведінки, а також вербальних засобів, здатністю вести *small talk*.

У XVIII ст. у центрі уваги опиняються представники англійських салонів, нові буржуа, що прагнуть наслідувати поведінку аристократії, з їхньою орієнтованістю на чітке дотримання етикету. Ввічливе стандартизоване мовлення перетворюється в ознаку соціального класу. З початку XVIII століття комунікативна поведінка стає елементом маніпулювання в процесі соціального розшарування суспільства на міську спадкоємну аристократію (*nobility*), сільську аристократію (*gentry*) і середній клас (*middle class*), що включає багатих городян, що борються за свій соціальний престиж. У XVIII столітті французькі запозичення, характерні для мови англійської аристократії, є соціальним маркером, що вказує на приналежність комунікантів до певного соціального прошарку:

'Norland is a prodigious beautiful place, is not it?' added Miss Steele.

'We have heard Sir John admire it excessively,' said Lucy, *who seemed to think some apology necessary for the freedom of her sister.*

'I think every one must admire it,' replied Elinor, *'who ever saw the place; though it is not to be supposed that any one can estimate its beauties as we do'*

And had you a great many smart beaux there I suppose you have not so many in this part of the world; for my part, I think they are a vast addition always.' (J. Austen)

У мові англійських аристократів даного досліджуваного періоду помічаємо велику кількість оціночних прикметників (*charming, fine,*), призначених для того, щоб прикрасити мову, зробити її більш лаконічною і емоційною, наприклад:

And what a charming little family they have! I never saw such fine children in my life. I declare I quite doat upon them already, and indeed I am always distractedly fond of children, 'I should guess so, said Elinor, with a smile, 'from what I have witnessed this morning.' (J. Austen)

Етикет вікторіанської доби характеризується проявом благопристойності, манірності в мовленнєвій поведінці. На відміну від початку XVIII ст., коли освіченість і ерудицію цінували не дуже високо й основною якістю літературної мови вважали її легкість, у другій половині XVIII ст. ідеалом літературно-розмовної мови стає синтез освіченості і світського виховання. XVIII ст. характеризується появою значної кількості англійських салонів, у яких передбачалася певна модель поведінки чоловіків і жінок. Салонна культура задовольняла потреби людей в інтелектуальному, культурному спілкуванні, давала знання в галузі мистецтва, формувала їх естетичні смак і ідеали, відіграла величезну роль у виробленні світоглядних орієнтирів, впливала на розвиток тих чи інших видів мистецтва. Саме в цей історичний період спостерігається зародження сучасного явища *sociable talk (small talk)*. Розмова являє собою спілкування на неінформативному рівні й часто здобуває форму пересудів, пліток, світської балаканини. *Small talk* може також функціонувати як суто естетична діяльність з метою самоствердження і задоволення потреби публічного вираження своїх думок: "мотивом висловлювання може стати естетичне переживання самої словесної форми. У тій чи іншій мірі воно присутнє і в самому звичайному діалозі: образна мова, жарти, гостроти та ін. Але діалог може перетворитися на тип спеціальної естетичної діяльності. Такою є, наприклад, культура *small talk*. Художні можливості усного мовлення чітко розкриваються в розповіданні цікавих історій. Крім словесного оформлення тут є суттєвими побудова, розгортання сюжету. У людини, що веде діалог, творче задоволення поєднується із почуттям своєї влади над слухачами, над їх увагою, емоційними та інтелектуальними реакціями. Ось чому людина часто з меншою охотою вислуховує невідомі їй цікаві відомості, ніж сама повідомляє навіть те, що слухачам вже добре відомо" [6, с. 243].

На початку досліджуваного періоду жанр *small talk* зберігає більшість властивостей, характерних для дискурсу XVIII ст.: обмеженість тем (міркування про погоду, їжу, здоров'я, сімейні справи,

захоплення, нещодавно прочитана книга), коопера- тивність і співробітництво комунікантів, задоволен- ня потреби в спілкуванні, бажанні розважати адре- сата. Більше уваги приділяється спортивним за- няттям – полюванні і верховій їзді, але особливо аристократичним вважається до кінця століття лаун-теніс. Характер масового захоплення набуває біг на ковзанах.

Етикетність у фатичному метадискурсі реалі- зується через соціальну заданість, стереотипність, клішованість і інші прояви, загальні для етикету і фатичної метакомунікації. Головне з них – увічливість (“під мовним етикетом доцільно розу- міти соціально задані й національно специфічні ре- гулюючі правила мовної поведінки в ситуаціях встановлення, підтримки і розмикання контакту ко- мунікантів відповідно до їх соціальних ролей, ста- тусно-рольових і особистісних відносин в неофіцій- ній і офіційній обстановках спілкування” [5 : 9–20]). Як категорія етики увічливість проявляється в нор- мах і правилах благопристойної поведінки; як со- ціально-культурна категорія увічливість змінюєть- ся в різних соціумах на різних історичних етапах їх розвитку. У прагмалінгвістиці, слідом за Т.В. Ла- ріною, Дж. Лічем, Р. Лакофф та ін. [2; 7; 8], увіч- ливість розглядаємо як соціально та культурно обу- мовлений вибір стратегій і тактик мовної поведін- ки відповідно до прийнятих в тому чи іншому лінгво- культурній співтоваристві уявленнями, нормами коректності.

У низці століть європейської історії XVIII ст. small talk, з урахуванням панування аристократи- чної культури, займає особливе місце. Це епоха утвердження нових цінностей, які і сьогодні є го- ловними рисами європейської цивілізації. Із самого початку виникнення small talk спостерігаємо ті сталі, що є домінуючими протягом усіх подальших сто- літь: етикетність; спрямованість бесід і занять (обговорення тем мистецтва, в більш пізній пе- ріод – філософії, політики, музикування); ігрова по- ведінка, специфічний розподіл ролей. Отже, у по- передніх століттях small talk – один з мовленнєвих жанрів, який є невід’ємною частиною світського етикету і культури спілкування в освічених прошар-

ках суспільства, коли для поведінки комунікантів характерними були такі риси як люб’язність, стри- маність, знання манер, володіння іноземними мо- вами, уміння танцювати і грати на музичних інстру- ментах.

У сучасній англійській мовленнєвій культурі у зв’язку зі зникненням світу в тому розумінні, в якому цей термін вживався у XVIII ст. (“світ” – в буржуазно-дворянському суспільстві: коло осіб, які належать до привілейованих класів [4, с. 646]), майже повністю зводиться нанівець small talk в тра- диційному, аристократичному розумінні. Але, з іншого боку, слід зауважити, що і в теперішній час можна говорити про так зване елітарне спілку- вання. Світське суспільство XXI століття склада- ють освічені, талановиті, з хорошими манерами люди, що володіють елітарною комунікативною культурою та мають високе соціальне і матеріаль- не становище. Small talk як основна жанрова фор- ма комунікації представників сучасного елітарно- го суспільства відрізняється: 1) сферою і мовною ситуацією (світські прийоми, яким властиві свят- ковість, неповсякденність, невимушеність); 2) учас- никами спілкування (обране суспільство з чітким поділом за соціальною ознакою); 3) комунікатив- ною метою (підтримання доброзичливих відносин, приємне проведення часу тощо); 4) регламентова- ністю тематики бесіди (розмова на загальні теми, уникнення тем-табу), вибором певних мовленнє- вих тактик (дотримання норм мовленнєвого ети- кету, некатегоричність висловлювання), пантомі- мічних (відсутність яскраво виражених реакцій) і ритміко-інтонаційних засобів (спокійний темп, не- гучний голос); часом (нетривалість спілкування з одним гостем), зовнішнім виглядом (дотримання дрес-коду). Одним із суттєвих атрибутів сьогодн- ішньої елітарної мовленнєвої культури є мовна гра як засіб вираження творчих, лінгвокреативних здібностей мовленнєвої особистості – створенні каламбурів, анекдотів, жартів, гри смислами слів, виразів і стилями.

Таким чином, сучасний small talk (невелика бес- іда на цікаву і приємну для співрозмовників тему, найчастіше не пов’язану з темами «великих» роз-

мов або обговорень, що функціонує як невимушена бесіда з метою входу у власне предметну розмову та підтримання мовленнєвого контакту) може мати місце як у формальному (спілкування ведеться на світському рауті або прийомі, під час званого обіду чи візиту, а учасниками комунікації виступають заможні люди з високою мовною культурою, що відрізняються своїм розумом, вченістю, інтелігентністю, певним талантом, природними достоїнствами, увічливістю і пристойністю), так і напівформальному (зав'язування ділових і особистих знайомств, телефонні розмови, службові контакти) та неформальному спілкуванні (дружні, сімейні розмови, балачки на кухні). Серед ознак, що дозволяють розмежовувати формальні та неформальні типи бесіди, слід зазначити комунікативну ситуацію, насамперед, склад учасників спілкування, рівень їх освіченості, знайомства, характер відносин між ними, репертуар тем, що підлягають обговоренню. При цьому домінантними рисами є характерні для сучасного британського суспільства демократизація та невимушеність спілкування. В якості випереджаючих неформальний small talk висловлювань залежно від ситуації спілкування можуть виступати такі висловлювання: розмови про погоду (*Beautiful day, isn't it? Can you believe all of this rain we've been having? It looks like it's going to snow. I hear they're calling for thunderstorms all weekend. We couldn't ask for a nicer day, could we? How about this weather? Did you order this sunshine?*), розмови про останні події (*Did you catch the news today? What do you think about this transit strike? I read in the paper today that the Sears Mall is closing. I heard on the radio today that they are finally going to start building the new bridge. How about those Reds? Do you think they're going to win tonight?*), розмови в офісі або в будь-якій іншій установі (*Looking forward to the weekend? Have you worked here long? I can't believe how busy/quiet we are today, can you? Has it been a long week? You look like you could use a cup of coffee. What do you think of the new computers?*), розмови на будь-якому заході (*So, how do you know Justin? Have you tried the cabbage*

rolls that Sandy made? Are you enjoying yourself? It looks like you could use another drink. Pretty nice place, huh? I love your dress. Can I ask where you got it?), на прогулянці (*How old's your baby? What's your puppy's name? The tulips are sure beautiful at this time of year, aren't they. How do you like the new park? Nice day to be outside, isn't it?*), у черзі (*I didn't think it would be so busy today. You look like you've got your hands full (with children or goods). The bus must be running late today. It looks like we are going to be here a while, huh? I'll have to remember not to come here on Mondays. How long have you been waiting?*).

Спостереження за динамікою small talk показують, що протягом XVIII ст. цей жанр проходив етапи становлення й найбільшого розвитку, чому сприяли певні економічні, історичні та соціальні умови. Проведене дослідження прагматики автономного типу фатичного метадискурсу дозволяє встановити, що його історично постійними властивостями є самоцінність, упорядкованість, змагальність, переважання соціально-регулятивної інформації, заданість ролей комунікантів, обмежений набір тем; а змінними – ігровий та естетичний компоненти, іронічність. Загальна мета регулювання мовної взаємодії здійснюється в світській бесіді – мовній події ритуалізованої форми. Зароджуючись в дискурсі XVI–XVII ст., світська бесіда демонструє домінантні характеристики в повному обсязі в XVIII ст., і втрачає діахронічні зміни в сучасний період.

Перспективи дослідження вбачаємо у подальшому вивченні еволюції small talk, а також глибокому аналізу мовленнєвих засобів, тактик і стратегій small talk як одного із домінуючих жанрів у інших типах дискурсів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дементьев В.В. Лингвистический аспект светскости / В.В. Дементьев // Вестник Омск. ун-та. – 1999. Вып. 4. – С. 85–88.
2. Ларина Т.В. Вежливость как национально-специфическая коммуникативная категория / Т.В. Ларина // Коммуникативное поведение. Вежливость как коммуникативная категория. – Воронеж : Истоки, 2003. – Вып. 17. – С. 48–57.

3. Матюхина Ю.В. Системные свойства фатического метакоммуникативного дискурса и проблемы его перевода / Ю.В. Матюхина // Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. – 2003. – № 609. – С. 49–52.
4. Ожегов С.И. Словарь русского языка / С.И. Ожегов. – М.: Сов. энциклопедия, 1973. – 843 с.
5. Формановская Н.И. Социально-культурная сущность речевого этикета / Н.И. Формановская // Московский лингвистический журнал. – 2003. – Т. 7, № 2. – С. 9–20.
6. Фрумкина Р.М. Психолінгвістика / Р.М. Фрумкина. – М.: Гнозис, 2001. – 205 с.
7. Lakoff R. The Logic of Politeness: On minding your p's and q's / R. Lakoff // Papers from the ninth regional meeting of the Chicago Linguistic Society, 1973. – P. 292–305.
8. Leech G. Principles of Pragmatics / G. Leech. – London, N.Y.: Longman, 1983. – 250 p.